(Із оповідань тюремної Шехерезади)

І раз Шехерезада так почав своє оповідання:

— Слухайте. Було це навесні. Ви ще пам'ятаєте, що то таке весна? Пам'ятаєте небо, синє, глибоке, далеке! Пам'ятаєте, як ляжеш в траву десь, закинеш руки за голову і глянеш у це небо, небо весни? Е!.. Ну, словом, було це навесні. Круг мене кохалося поле, шепотіло, цілувалось... З ким?

А з небом, з вітром, з сонцем. Пахло ростом, народженням, щастям руху і життя, змістом сущого… Словом, кажу вам, було це навесні.

А я, мої панове, їхав з моїм контрабандистом Семеном Пустуном до кордону. І той кордон я мусив неодмінно у той же день перейти, не ждучи навіть ночі. Але коли я сказав це Семенові, він мовчки-понуро озирнув мене, знехотя посміхнувся й, одвернувшись до коняки, сердито крикнув:

— Вьо! Ти!

А Семен цей, треба вам сказати, не дивлячись на своє пустотливе прізвище, був чоловік поважний і випускати з себе слів без потреби не любив. Сам був "парнишка" дебелий, "гвардійонець", як казали його односельчани, і на всіх через те дивився завжди згори вниз. Ступав помалу, важко, серйозно і навіть, коли ловили його "харцизники", не мінявся, тільки ще більш насуплювався, очі робились ще меншими, колючими і страшно якось біліли губи.

— Справді, Семене, я неодмінно мушу бути сьогодні на тім боці. Це як собі знаєте! — з натиском повторив я.

Семен навіть не озирнувся. На величезній його спині сидів цілий ряд блискучих, маленьких, чепурненьких мушок. Коли він робив якийсь поривчастий рух, вони спурхували і прудко літали над спиною, неначе чайки в морі понад скелею. Потім знов сідали і сиділи якось надзвичайно недвижно, ніби пильно вдивлялися в мене.

— Можуть убити, — раптом, верст через десять, суворо пробурмотів він, зачепивши віжки за люшню і починаючи робити цигарку.

— Були випадки?

Семен, не хапаючись, подув на книжечку паперу, повагом одірвав один аркушик і поліз в кишеню за тютюном.

— А чому не було?.. Чи на те розуму треба, аби вбити чоловіка?

— Але було, що й не вбивали? Семен лизнув папір, витер сірника, пихкнув кілька раз і, беручи віжки, зволив промовити:

— А чому не було? Було, що й не вбивали. Вйо!

— Ну, то й мене не вб'ють! — постановив я.

І, пам'ятаю, мені раптом стало страшенно смішно: я — мертвий. Ці мушки, Семенова спина, конячинка, на якій підстрибувала комічно і глупо якось шлейка, Семенова шапка з прогризеним верхом і... я — будучий мертвяк. Лежу десь, в якому-небудь яру дикому, порожньому, надо мною небо, на виску маленька чорна ранка, а над ранкою кружком сидять такі ж самі блискучі, зеленкуваті мушки й ніби ворожать, заглядаючи у неї, туди, всередину, де оселилась смерть. І лице моє теж зеленкувате, тверде... А на скелі якійсь сидять чорні, великі, таємні ворони і ждуть чогось...

— Як надокучило носити голову на плечах, то йдіть, — раптом несподівано бовкнув Семен і, шарпнувши віжками, понуро крикнув: — Вішта! Ти! Кукурудзяна...

Я посміхнувся.

"Кукурудзяна" насторожено прищулила вуха, прибавила ходу, але зараз же заспокоїлась і знов затупала байдуже й неуважно.

Пам'ятаю, село виринуло якось несподівано для мене. Не доїжджаючи до його, Семен для чогось підвівся на возі, пильно подивився вперед і, звертаючи кудись вбік, злегка повернув до мене голову й, тикнувши рукою кудись наперед, муркнув:

— Границя.

Я глянув туди, вперед. Далеко-далеко темніла, як тин, смуга лісу. Мені якось стало холодно в грудях і завмерло серце. Так. Аж ось він, цей кордон. Я жадливо дивився туди, в залите сонцем поле, на краю якого стояв цей тин, і чув, як мені якось тісно, нудно, неспокійно.

— Ви мене зараз поведете, Семене? — спитав я. Семен повернув до мене свій жовто-смуглявий гострий ніс, підстрижені вуса й здивовано промовив:

— Але! А чи я вже нажився на світі, щоб вести вас удень? Он, маєте ліс, в тому лісі є жовніри, то йдіть їм у руки. А мене лишіть ще пожити трохи на світі... Ая!

Справа, очевидно, стояла зовсім кепсько, раз примусила на таку силу слів самого Семена Пустуна.

— Значить, просто йти на ліс?

— Ая. Просто на ліс, жовнірам у руки. Ми їхали якимсь лугом поза городами. Верби схилялись над нами, і мені чогось жаль було їх, цих любих, добродушних, невередливих верб. Поле сховалось, а з ним сховався й той таємний тин. Ми раптом зупинились.

Семен мовчки зліз із воза, підійшов до мене й, незадоволено-суворо, дивлячись убік, бовкнув:

— Так ви таки зараз хочете йти?

— Таки зараз.

— Можуть убити.

— Не вб'ють.

— Ну, то лягайте, — сердито хитнув він головою на віз.

Я, не питаючись, для чого лягати, покірно ліг і, зустрівшись поглядом з вербою, криво посміхнувсь до неї. Семен прикрив мене рядном, яке дуже пахло огірками, й одійшов. Потім я чув, як він зліз на візок, який від цього затрусився й заскрипів, понуро вйокнув, і ми рушили.

Мабуть, ми їхали знов без дороги, бо мене хитало, як в колисці, об колеса шарудів бур'ян, і коняка часто зупинялась, десь хапаючи на ходу траву. І, пам'ятаю, коли мене хитало, я здавався собі трупом, який везуть уже від кордону.

Довго так їхали, а я тільки бачив перед очима масу соломинок, які кололи мене в лице, та сіре рядно і чув, як понуро вйокав Семен і пирхкала конячка.

Раптом знову зупинились. Рядно піднялось надо мною, а замість його глибоко-глибоко синіло небо, і якоюсь незграбною скелею під ним стирчала Семенова голова в шапці з його гострим, ніби мертвим носом і чорно-сивими, наче посиланими попелом, підстриженими вусами.

— Вставайте! — муркнув він. Я підвівся. Візок стояв біля повітки, проти якої, по другий бік подвір'я, стояла маленька, задумлива хатка, а між ними — ворота на вулицю.

— В повітку! — хитнув Семен головою і кинув навкруги пильно суворим оком. — Розпряжу коняку та й поведу вас.

Я теж озирнувся, зстрибнув з возика й побіг до повітки. Одчинивши двері, я ступив до неї... і від несподіванки закам'янів: на розкиданій соломі, якраз проти дверей сиділа... — уявіть собі!.. — сиділа панна. Сама настояща, городська панна, в гарненьких черевиках, що визирали з-під сукні, з солом'яним бриликом на колінях, з здивовано направленими на мене очима. А очі, як у зляканої лані, променисті, чисті, великі. Я рішуче нічого ніколи не мав проти гарненьких панн, але в повітці, на соломі, в подвір'ї контрабандиста... Я мусив почувати себе ніяково.

— Можна ввійти? — ні з того ні з сього промурмотів я. Очі панни ще більш поширились, потім швидко пробігли по мені, здригнулись і бризнули сміхом.

— О, будь ласка! — галантно повела вона рукою круг себе і навіть посунулась трохи по соломі, ніби увільняючи мені місце. А очі її зо сміхом і з цікавістю дивилися на мене.

— Дякую, — засміявся й я. Мені зразу стало легко й весело. Я непомітно озирнув її. В темному волоссі їй запуталась соломинка і дрижала над вухом; нижня губа, як у вередливих і гарненьких дітей, була трохи випнута наперед. В повітці було темнувато, пахло вогкістю, шкурами, зіпрілою соломою.

— Ви, товаришу, мабуть, переправляєтесь через кордон? — спитала вона.

— Угадали. А ви теж?

— Я теж.

Ми обоє чогось засміялись.

Влетіла ластівка, защебетала і вилетіла. Пам'ятаю, в якомусь кутку повітки тягнулась до землі жовта смуга проміння і здавалась золотою палицею, припнутою до стіни; за повіткою Семен когось лаяв, мабуть, конячинку; в двері видно було, як літали, наче чорні стріли, ластівки. З темних кутків повітки віяло якимсь стародавнім сумом, якимсь журним затишком. Десь з досадою гуділа оса.

Раптом у двір, пам'ятаю, швидко ввійшов якийсь дядько, покликав Семена й поспішно, таємниче почав щось тому говорити, часто поводячи очима до повітки, до поля, до села. Семен понуро стояв і слухав, спустивши вздовж тіла руки. Ми ж мовчали.

Панна раптом озирнула себе й засміялася. Ах, якби ви знали, який сміх у неї був! А сміх є дзеркало душі.

— Боже мій, як я вбралася! — скрикнула вона і, швидко вставши, почала знімати соломинки, які, мов золоті прикраси, висіли круг її сукні й хиталися. — Знаєте: я вже два дні тут лежу, в оцій повітці! — засміялась вона до мене. — Ій-богу! Все чогось не можна йти. А тут гарно, правда? Наче індійський вігвам, чи як то у їх зветься? Мені дуже подобається. Сумно тут якось. Семен мені їсти сюди носив. Тільки трошки вже нудно стало. Ну, нічого, будемо тепер вдвох нудитись. Правда? Тільки слухайте: що ви стоїте так, знімайте з мене солому. Гарний кавалер!

А мені, признатись по правді, хотілось би ще більш обсипати її цими соломинками, які так через щось були до лиця їй. Я, сміючись, сказав їй це. Вона теж засміялась, схопила з землі цілу жменю соломи й, простягнувши мені, сказала:

— Ану, нате!

Я спокійно взяв солому й, не вагаючись, обсипав нею її голову, плечі, груди.

Вона навіть не встигла рук піднять і стояла з здивовано поширеними очима.

— От, тепер дуже гарно! — сказав я.

В сей мент в дверях з'явилась велетенська постать Семена й ввійшла в повітку. Не звертаючи уваги на солому на панні, він подививсь кудись в куток і суворо промовив:

— Треба зараз тікати! Стражники трусять уже товаришів. Зараз у мене будуть.

Ми приголомшено перезирнулись з панною.

— Чого ж вони шукають? — спитала вона глухо.

— Якусь панночку шукають. Мабуть, підглядів хтось, — додав він тихше. — Треба тікать.

— Куди ж тікати? — чогось і я тихо промовив.

— Тікати на той бік. Хай панна йдуть з вами. Поки вони прийдуть, ви доберетесь до лісу.

Губи Семена були білі, тонкі, очі зиркали з своєї глибини гостро, поривчасто.

— Добре? — звернувсь я до неї.

— Як знаєте, — здвигнула вона плечима.

— Чекайте-но! — бовкнув Семен і вийшов з повітки, зачинивши за собою двері. Ми зостались самі. Була якась жовта напівтьма з золотою смугою в кутку. Панна, з повислими на ній соломинками, з великими очима, з суворо застиглою постаттю, здавалась якоюсь фантастичною феєю. Сум десь вийшов із повітки, а в кутках її наче засіло щось злорадне, єхидне, зле і слідкувало за нами.

Десь загомоніло двоє голосів. Ми, дивлячись одне на одного, напружено слухали... Стихло... Оса роздратовано гула десь і жикала крилами об солому. Захрюкала під повіткою свиня, тяжко зітхнула і, мабуть, лягла.

— О, тільки не стражникам в руки! — раптом зірвалась панна з місця й прудко, твердо заходила по повітці. — Тільки не це! Тільки не це!.. У вас револьвер є? — вмить зупинилась вона передо мною. Великі, чисті очі її змінилися, стали якісь злі, сталеві, темні. Дитяча нижня губа тісно стислася з другою, і, здавалось, вона держала голку в цих губах. Вся вона стала якась туга, тверда. Я вийняв револьвер і дав їй.

— А стріляти ви вмієте? — хмуро й тихо спитав я.

— Убити себе зумію, — муркнула вона злісно й, розстібнувши кофточку, засунула на груди револьвера.

Зачулась важка Семенова хода. Він ввійшов з якимись свитками в руках і, подаючи їх мені, сказав:

— Одягніться. І просто на той ліс. Границя у самому лісі... А я забавлю їх тут. Свитки якось з книжками пришлете... Поспішіться!

Серед свиток була жіноча хустка, а для мене — шапка. Ми мовчки, похапцем одяглись.

— Ноги з-під свит видно... Нічого, — муркнув Семен... — Полем будете йти... Аби здалека не впізнали... Неділя, в полі нікого нема... Хай бог помагає... Хутчій!

Ми поховали під свитки свої брилі і вийшли. На вулиці було тихо й пусто. Хатка задумливо дивилась собі віконечками; пурхали ластівки; небо синіло так ясно, так спокійно, привітно. Плутаючись в своїх важких свитках, озираючись, з напруженими великими очима, з щільно стиснутими устами, ми бігли, спотикались, озирались, помагали одне одному, і бігли, й бігли. Перелізли через перелаз, перестрибнули якийсь рівчачок, вскочили в коноплі, що вдарили на нас гострим духом, і, лишаючи за собою широкий слід, вибігли на дорогу. З дороги видно було далекий тин лісу.

Пам'ятаю, — зупинились. Важко й часто дихаючи, ми озирнулись і глянули назад. Пусто було. Мовчки стояли біля городів тихі верби, і тільки деколи меланхолійно шаруділи волохаті зелені коноплі.

На підборідді панни блищали краплі поту, волосся висмикнулось з-під хустки й дикими, серпосхожими пасмами обіймало лице. Свитка незграбно висіла на плечах і тягнула їх донизу.

— Душно... — хрипло промовила вона. — Далеко ліс?

— Он! — хитнув я головою наперед.

— Не треба вже бігти... — притулила вона руку до серця. Ми пішли. Було соромно, злісно, шкода чогось.

Свитка плуталась між ногами, шапка, як гарячий компрес, гріла голову, бриль ввесь час випадав із-під свитки.

Ми озирались, але нікого не було на дорозі.

— Спочинемо... — промовила панна. Ми сіли під хлібами. Панна озирнула мене і без посмішки сказала:

— Який ви смішний у цьому. — Потім стомлено зняла у мене з голови шапку і поклала коло себе. — Так краще, — слабо посміхнулась вона.

Пам'ятаю, від цього я почув її якоюсь близькою мені.

— Боже! Ви мокрий ввесь. Чекайте! — Вона вийняла з-під свитки хусточку і почала витирати мій лоб з серйозним і заклопотаним виглядом, — Так. Тепер добре.

Мені говорити не хотілось. Я тільки міг дивитись на неї. Не знаю, чи бачила вона, що мені хотілось сказати їй... Не знаю.

Потім ми знову пішли. Озирались рідше, але пильніше дивились вперед до лісу, який все наближався та наближався до нас.

— Кордон у лісі? — спиталась вона.

— Здається. Так говорив Семен.

Перед нами далеко зачорніла підвода. Пам'ятаю, ми якось разом озирнули одне одного й весело зареготались.

— Єрунда виходить? — питаюче й зо сміхом сказала панна.

— Хм! — безпомічно озирнувся я.

— Знаєте що? Давайте сядемо й закриємо ноги. Ніби спочиваємо.

— Правильно!

Сіли. Заховали ноги під свитки і знов обдивились самих себе.

— Ні! Ми так схожі на старців, — засміялась вона. — Так не можна. Сядьте інакше. Не так... Сховайте ноги в пшеницю.

— Це — жито, — для чогось поправив я.

— Все одно. Ну, так...

Вона ставала все ближчою й ближчою мені. Здавалось, ми давно-давно колись разом жили десь, потім розлучились, а тепер знову зійшлись.

Віз наближався... Ось уже порівнявся з нами. На йому сиділо троє дядьків з довгим, аж до плечей, волоссям і в капелюхах, похожих на перевернені догори ринки. Двоє з них сиділо, поспускавши ноги через полудрабки, а третій поганяв. Вони всі пильно подивились на нас і пробігли далі.

— Зійшло! — весело хитнула панна головою. — Ходім! Та скиньте вашу шапку. Сподобалась. Дайте сюди!

І вона здерла з голови мені шапку, ласкаво-тепло посміхнулась і сунула шапку в кишеню своєї свитки.

— Коли треба буде, дам... А гарно, правда? — раптом весело засміялась вона.

Я якось озирнувся на себе й справді помітив, що мені тепер дуже гарно стало — якось бадьоро, цікаво, дужо.

— Як вас зовуть? — спитався я її раптом. Вона лукаво глянула на мене:

— А вам для чого?

— Як то для чого?.. Цікаво знати, з ким ідеш.

— Фу, казна-що! Хіба коли я вам скажу, що мене звуть Галею, Манею, то ви вже знатимете мене? Не скажу.

— Через що?

— Не хочеться. Так краще. І сама не хочу знати, як вас зовуть. Я знаю, що у вас карі очі, потім... Яке у вас волосся?.. Русяве, здається. Ну, да... Русяве волосся. Ну, і так далі. А ім'я — пошлість. Правда? — підняла вона якось мило брови й засміялась.

Я теж засміявся. Рішуче, я знав її, — ми десь жили разом. Може, вона була колись веселою берізкою, а я вітром? Вона тремтіла листям, коли я співав їй в тихий вечір пісню вітра? Хто скаже, що ні? Може, ми були парою колосків і близько стояли один коло одного? Хто його зна, але я знав її давно-давно.

А ліс присовувавсь все ближче та ближче. Темна стіна його тупо, мовчки дивилась на нас, і вороже щось було в цьому погляді, холодне, заховане в собі.

— Ліс... — тихо прошепотіла панна, дивлячись на мене уважними, ніби трохи здивованими очима.

— Треба обережно йти тепер... — одповів я.

— А знаєте, мені чогось зовсім не страшно... Цікаво тільки дуже... — здивовано посміхнулась вона. Я глянув на неї. Надзвичайно гарна була вона тоді. І, пам'ятаю, в грудях мені сколихнулась якась хвиля, велика, тепла хвиля чулості, знаєте, така хвиля, яка буває, коли ви несподівано, від нудьги, заходите в храм, і вас охоплює, разом з хвилею згуків, ціла хмара асоціацій, почувань, і ви почуваєте, як вам стає безмірно журно, тепло, затишно.

— Знаєте, ви надзвичайно гарні зараз! — проти волі вирвалось у мене.

Вона злегка почервоніла, очі ласкаво глянули на мене, й вона засміялась:

— Я не знаю, що треба сказати на це...

Нам обом стало якось радісно-ніяково, і ми мовчки швидше пішли до лісу.

Пам'ятаю, після того ми вже не балакали. Іноді тільки озирались назад, перекидались короткими фразами й, зустрівшись на мент очима, потуплювались і мовчки йшли далі. Стіна лісу ставала вищою, виразнішою.

Ми не знали, де йшла та межа кордону; може, вона була тут же, зараз, може, ще далеко десь; може, вже якась пара очей пограничника стежила за нами, а рука пробувала, чи добре зводиться курок. Ми напружено водили очима по стіні, пролізали поглядом між дерева і нишпорили між ними... Але стіна злісно-лукаво, холодно ховала за собою те, що ми шукали, і чекала нас.

— Не видно нікого... — шепотіла панна.

— Не видно... — шепотів я.

І мені щоразу хотілось взяти її за руку, притулитись, злитись з нею і так іти далі. Надзвичайно хотілось... Але...

І ось стіна вже зовсім перед нами. Зійти з дороги, перейти вузеньку нивку жита — і ми в лісі.

Ми озирнулись. Дорога наша стояла порожньою і далеко там вливалась, наче бура річечка, в зелене море хлібів. Тихо було. Не так тихо, як десь у городі вночі, де мертво спить і камінь, і страждання, і ніч тонко дзвенить у вухах, як кажан вічності. А тихо тишею поля, де йде великий, здоровий, вічний процес народження, де вітрець лащиться і грається з квітками, кібець, як прив'язаний за нитку, часто тріпочеться на однім місці і, ніби вирвавшись, кидається згори в зелений хліб; а в хлібі одбувається якась шамотня, якась боротьба інтересів кузок, черв'ячків, мишей, колосків.

— Ходім... — прошепотіла панна.

— Ходім... — прошепотів я. І знов мені захотілось взяти її руку... Але... Ввійшли в жито. Зашаруділо жовто-сиве жито, застрибали перед ногами коники... Ліс стояв недвижно, чекаючи.

— Слухайте! — раптом зупинилась панна. — Як мене вб'ють, а ви зостанетесь живі, напишіть по такій адресі... — Вона сказала адресу і кілька раз повторила її. — Напишіть так: "Мусю вбито на кордоні. Вмерла так, як вмирають ті, що люблять життя". Більше нічого... Чуєте?.. Зробите?

— Зроблю... — тихо сказав я, і... мені жагуче хотілось взяти її руку, тільки одну руку в цьому рудому, шершавому рукаві... Але...

— Ну, тепер ходім! — рішуче прошепотіла вона і, зустрівшись з моїми очима, ніби впилася в них поцілунком своїх очей, і ми рушили... Тихо, помалу, щохвилини зупиняючись і впиваючись очима в нерухомий тин дерев... — Чуєте ж: "Як вмирають ті, що дуже люблять життя!" — раптом повторила вона.

Я мовчки хитнув головою.

Жито скінчилось. Починався ліс.

Старі товсті дуби, широко розставивши волохаті руки-віти, ніби приймали нас в свої зрадливі обійми. Стрункі берези, білі, мов оголені до пояса, соромливо стояли між дубами і ховалися за ними. Здивовано перестрибували з гілки на гілку якісь пташки.

— Сядемо... Треба роздивитись куди йти... — прошепотів я.

Ми ввійшли в кущі і, вибравши місце, звідки нам було видко ліс, а нас самих не видно, сіли.

І стали дивитись. Стовбури, стовбури, стовбури, плями сонця, кущі, тіні...

— Я нічого не помічаю... — прошепотіла Муся.

— Я теж.

— Мабуть, далі...

— Мабуть.

— Посидьмо ще трохи... Гарно тут... Спішити нічого...

І вона тихо, журно, лагідно посміхнулась до мене.

Ми затихли. Ліс ніби помирився з нами й не дивився так вороже і суворо; дуби із співчуттям поглядали на нас згори; оголені берези несміло визирали з-за них і посміхались білим гіллям.

Ліс помирився з нами й провадив далі своє життя, життя кохання, народження, росту. На блідих квіточках кущів діловито гуділи бджоли; тукав дятел десь вгорі; дві пташки, пурхаючи з гілки на гілку, подивлялись на нас і несподівано зливались в обіймах. Літали сплетені коханням метелики або в щасливому безсиллі сиділи на листку й поводили вусиками. В траві парами кишіли кузьки. Одбувався великий, прекрасний процес життя.

Люблю я цей процес у лісі, в полі! Чистий він, не скалічений цими моралями людей, не заслинений лицемір'ям похоті, сильний, одвертий, простий. Люблю цих кузьок, пташок, цих маленьких, несвідомих протестантів проти лицемір'я старшого брата свого — людини.

Оддаючись зо всею силою цьому процесові або, як сказав би цей брат-людина, "зо всім цинізмом", вони, ці кузьки, метелики, ніби говорять йому: "На, дивись, нам не треба ховатись, у нас нема незаконнорождених, у нас нема пашпортів, моралів, "уложеній о наказаніях", ми маленькі, здорові, чисті циніки".

Ми з Мусею дивились на їх, а вони літали, повзали круг нас, ці циніки, вилізали парами, сплетені коханням, нам на коліна, сідали на голови. Квітки дивились на нас і пашіли духом кохання і цвіту. Берези шепта-лись між собою, оголені, білі берези.

— Душно якось... — прошепотіла Муся, глянувши на мене довгим блискучим поглядом.

А я мовчки дививсь на неї, і чудно мені було якось. Ми — двоє людей, загнаних другими людьми, — сидимо і маємо зараз через щось іти ще до якихось інших людей, що десь стоять у цьому лісі серед його кохання і ждуть нас з смертю в руках. Ми — двоє загнаних людей, близькі, з очима, повними ласки й тепла одне до одного, з бажанням злити це тепло докупи, впитись цим теплом, цією ласкою, цим великим даром життя, ми, двоє людей, а не кузьок, — сидимо і не сміємо цього зробити, бо... бо ми ж всього кілька годин знайомі одне з одним. Ми можемо зараз умерти, не стане ні моралі, ні законів, не стане ні кузьок, ні ласки, ні тепла, але ми... не сміємо.

— Чого ви дивитесь так пильно на мене? — спитала Муся і з ласкою закрила мені очі рукою.

Тоді я схопив цю руку, притулив її до губ і завмер. Муся дивилась на мене якось тепло, задумливо, сумно.

— Будете згадувати, як уб'ють мене? — прошепотіла вона.

— Вас не уб'ють!

— А я вас буду...

Я присунувсь ближче до неї і притуливсь лицем до плеча її.

Свитка колола лице, але була миліша оксамиту. Груди її почали здійматись вище, частіше.

— Не треба... — прошепотіла вона.

— Вам неприємно? — глухо спитав я.

— Ні... так...

— Так чого ж не треба?

Вона повернула до мене голову, посміхнулась і любовно-тихо погладила лівою рукою по лиці.

Берези визирали з-за дубів і безгучно, радісно сміялися; дуби ласкаво, поважно посміхались в свої кудлаті вуса; метелики й кузьки сміливіше пурхали, повзали... А там, далеко, десь у вогкій глибині, в таємній напівтьмі лісу, ждала смерть... Хай жде! Хай жде, чорна, слизька, огидлива...

— Мусю!.. — пригорнувсь я.

Вона глянула в мої очі, в мої жадно розкриті губи.

— Ні. Не треба...

— Мусю!..

— Ходім уже... Пора... — злегка одвела вона мою голову. — Нате шапку, надіньте, і ходім... Пора...

Ліс похмурився. Злякано спурхнули пташки й полетіли в глиб його.

Темна глибина ждала нас.

Я надів шапку, ми встали й, не дивлячись одне на одного, тихо посунули вперед. Ліва щока моя горіла, в руці ще була теплота її ручки, а в грудях з таємної вогкої глибини вже вповзало щось чадне, незграбне, холодне.

Зціпивши зуби, високо піднявши брови, ми обережно ступали і, хруснувши сухою гілкою, зупинялись, озирались і слухали.

— Де ж саме межа? — питала Муся.

Я здвигував плечима і йшов.

І чим далі ми йшли, тим я більше був певний, що нас уб'ють, що ми несподівано наліземо на варту, побіжимо — і... все. Але, пам'ятаю, не було нічого по всій істоті: ні страху, ні суму, ні жалю, тільки одне величезне напруження, одне велике наближення до чогось фатального, неминучого, один якийсь величезний пульс протесту, боротьби всієї істоти з цим призначеним, неминучим.

Ми то лягали, і я, приклавши вухо до вогкої землі, напружено слухав, сподіваючись щось почути, то повзли рачки там, де рідко було дерев; то, як дві тіні, пробігали від стовбура до стовбура і завмирали, великими очима дивлячись вперед і ловлячи кожний писк, кожний рух лісу.

А ліс мовчав і ховав в собі свою таємницю. Тут не було вже білих беріз, не було метеликів, земля була вогка, чорна, вкрита гнилим листям та безліччю маленьких гілочок, які хрускали під ногами. Напівтьма дивилась на нас вороже, погрозливо, безжалісно.

— Дайте руку... — прошепотіла Муся. Я глянув на неї. Вона була бліда. Очі горіли напруженням і були великі, прекрасні.

"Так, як вмирають ті, що дуже люблять життя", — згадалось мені. Я стиснув їй руку, вона мені, але зараз же й забули про себе і знову пірнули в це наближення, в це чекання, в цей майже незалежний від нашої свідомості велетенський протест наших істот.

Серед дерев засіріло.

— Ш-ш!.. — зупинились ми.

Якийсь просвіт... дерева рідше...

"Там!" — мовчки глянули ми одне на одного... Ступили кілька кроків і завмерли... Десь тукав дятел... Шашіль гриз дерево... Одірвався сухий лист, зигзагами захитався і впав...

— Ш-ш!..

Ще кілька кроків... Просвіт більше... Засивіло небо... Руки дрижали, під грудьми проходили холодні хвилі, серце гупало...

Я зробив знак, випустив її руку, і ми поповзли, безшумно переставляючи коліна і вибираючи руками місця без гілок. Я озирався й дивився на Мусю; з висмикнутим волоссям, з великими палаючими очима, з міцно стиснутими устами, зігнута, вона здавалась якимсь дивним, прекрасним звіром, сильним, напруженим, диким.

Просвіт ширшав. Засиніло небо... далеко-далеко...

Прокотивсь якийсь згук і завмер. Ми закам'яніли... Довго лежали і слухали... Тукав дятел... Писнула пташка, сіла на гілку, повертіла довгим, як перо, хвостиком і пурхнула... Серце билось несамовито.

Знов поповзли... Крізь рідкі дерева, кроків за три перед нами, показалась лощина. Я зробив знак Мусі, підвівся і подививсь. Це, мабуть, і була та сама межа... Я трошки посунувсь і глянув вбік. Так! Два стовпи — один проти другого, один наш — великий, незграбний;

другий, з того боку, — менший; обидва — з орлами, обидва — рябі. Круг їх таємна порожнеча... Та чь. порожнеча ж? А може, десь, тут же, стояла коло їх людина, і порожнеча тільки ждала, щоб перетворитись в дикий галас смерті?

Я озирнувся до Мусі. Вона теж підвелась і напружено дивилась вперед.

— Тут! — хитнув я головою. Потім нахилився до неї, міцно взяв за руку і прошепотів: — Прожогом вперед! На крик і вистріли не зупинятись! Все одно... Ну!..

Я випустив руку її, зігнувся і кинувсь вперед. Хруснули гілки, але, здавалось, зашумів весь ліс, замиготіли стовбури, вдарив світ, в очах промайнула картина якоїсь довгої, рівної просіки, і разом хтось десь крикнув, поперед мене вибігла постать Мусі з поверненим вбік блідим, напруженим лицем, сильно вибухнуло щось збоку, крикнуло, знов вибухнув постріл, виринув під ногами якийсь рівчак, лишивсь позаду, блиснула нога Мусі, якісь кущі, вітер в вухах. І щось велике, горде, могуче в грудях, щось легке, широке, як небо, як повітря гір, як могучий потік. Летіли озираючись, блискаючи очима. А за нами понуро одсувалась назад стіна лісу, одсувався наш сон, кошмар, наша таємна вогкість смерті.

Муся зупинилась. Очі горіли їй, лице дрижало великим, безумним щастям гюбіди, побіди життя.

— Єсть! — гордо, дико вирвалось у неї, дивлячись назад. — Єсть! — повторяла вона, задихаючись. Свитка високо здіймалась їй на грудях, серпосхожі пасма темного волосся розвівались, губи гордо розкрились і пашіли жаром щастя. — Єсть! — раптом високо підняла вона руки і, обвивши ними мою шию, жагуче-скажено притулилась до мене.

"Єсть!!" — крикнула вся моя душа, вся істота моя назустріч їй.

Це було торжество двох великих кузьок; це був вихор життя, який зміта все сміття "не треба", "не можна", це було щастя крові, мозку, нервів, кісток; це було найвище щастя народження, народження не з сліпими, а з одвертими, видющими очима душі.

Раптом вона одірвалась, подивилась на мене затуманеними очима. Злилася знов з моїми жадібними устами і знову одірвалась.

— Сядем... — безсило опустилась вона на землю. Сіли. Важко дихаючи, ми безсило-щасливо посміхались одне до одного і поглядали на стіну лісу. Там було тихо.

Довго сиділи так. Чогось не говорилось. Дихання ставало рівніше. І непомітно, помалу ставало чогось жаль, чомусь хотілось ридати. Муся нерухомо, задумливо дивилась кудись вперед.

— Знаєте що? — раптом тихо промовила, якось нервово-рішуче стріпнувшись уся.

Я чекаюче глянув на неї. Вона напруженим, любовним, довгим поглядом обвела мене і глухо промовила:

— А тепер ми попрощаємося. Чуєте? Я піду в один бік, а ви — в другий. І ніколи ви не повинні шукати мене. Чуєте! Як вас зовуть?

Я сказав і здивовано дивився на неї.

— Ніколи!.. Більше цього ні ви мені, ні я вам не дамо. Наше... наше кохання повинно вмерти зараз, щоб, як хтось сказав, ніколи не вмирати. Розумієте мене, хороший? Єсть якісь метелики. Вони вмирають серед кохання. Ви розумієте мене?

Я розумів, але мовчав. А вона, ніби дивлячись собі в душу, одривисто-напружено говорила:

— Щастя — момент. Далі вже буденщина, пошлість. Я знаю вже. Саме найбільше щастя буде мізерним в порівнянні з цим. Значить, зовсім не буде. Так мені здається, так я зараз чую отут... — Вона показала на серце.

І, криво посміхаючись, дивилась на мене великими благаючими очима підстреленої лані.

Я розумів її, розумів її моєю невідомою тугою, цією великою журбою, що народилась чогось в грудях, розумів її всією налиплою на мою душу буденщиною.

Розум дивувався, протестував в глибині душі, але я мовчав.

Сонце пекло, шепотілись кущі.

Потім вона підвелась, стала на коліна, обхопила мою нахилену голову і припала довгим жагучим поцілунком.

— Так буде краще. Прощайте... — якось терпко прошепотіла вона, підводячись. — Я буду носити вас в душі.

Я схопив край її сукні, поцілував і випустив.

Вона тихо пішла, а я сидів, і в мені з мукою щеміло осиротіле щастя. Наді мною синіло небо, і сонце палило мою похилену непокриту голову, а в душу вростав і вбирався в журні, прекрасні, чисті квіти минулого образ панни.

Хто вона, де вона, й досі не знаю, але я завжди ношу її в душі.